fucfan (*Szucsa* Trencsén m.) | 1228: *csom* sz. MonStrig. I, 269; vö. 1198: *chom* sz.

O) *x??* — Az 1201-es zágrábi privilégiumban két bizonytalan adatunk van rá: *Bogaxaum* (acc.) patak neve 3-szor Smič. III, 8—9 (W. I, 2 53 szerint egyszer *Bogozaum.*) Találunk uo. egy *Ixes* nevű hegyet is. — Ezeket Smičiklas *Bogačevac*-nak és *Išće*-nek olvassa; azonban úgy látszik, teljesen önkényesen, mert a zágrábi akadémia nagy szótárában egyik nevet sem lehet megtalálni. Kniezsa István.

Szepes és Poprád.

Azt a megyét, területet, amelyet a magyarok *Szepes*-nek, *Szepesség*-nek hívnak, a németek *Zips*-nek, *Zipsen*-nek, a tótok *Spiš*-nek, a lengyelek szintén *Spisz*-nek nevezik. Tagadhatatlan, hogy e különböző nyelvi nevek etimológiai tekintetben egymástól elválaszthatatlanok, tagadhatatlan azonban az is, hogy mindeddig nem sikerült senkinek sem megállapítani, melyik e különböző nyelvi alakok közül az eredeti, ki itt a névalkotó, az első névadó, ki az átvevő.

Azok közt a származtatások közt, amelyek eddig a *Szepes* név eredetéről elhangzottak, Pirchalla Mártoné a legfigyelemreméltóbb. Szerinte a név magyar, s dívott már valahol, mielőtt a Szepességre alkalmazták. Rá is mutat erre a valaholra. Pirchalla szerint a „Moldva és Erdély közti határvidék azon részének, hol a milkói, később kún püspökség állott, már a XI. sz. előtti korban" *Szepes* neve volt. Ezt Pirchalla egy állítólag 1096-ból származó oklevélből veszi, amelyben három székely papról van szó, akik közül az egyik: *de Keezd*, a másik: *de Orbon* (sic!), a harmadik: *de Scepus*. Ez a *Scepus* szerinte a székely *Szepsi* vagy *Sepsi* névben a mai napig fennmaradt. Minthogy pedig az abaújtornamegyei *Szepsi* községet németül *Moldau*-nak s Pirchalla szerint a XIV. sz.-ban (nyilván magyarul) *Moldvá*-nak is nevezték, Pirchalla azt hiszi, hogy „a bevándorolt moldvaiak által, vagy a Szepességnek az említett határvidékhez való hegyes-völgyes hasonlatossága miatt hozatott amonnan át a *Szepsi* vagy *Szepes* név is" a mai Szepességre és Szepsire (l. Pirchalla Márton, A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. 3. l.).

Vannak a *Szepes—Zips* névről más magyarázatok is, ezeket azonban csupán furcsaságuk miatt sorolom fel. 1. Fröhlich Dávid a XVII. sz.-ban, Bél Mátyás pedig a XVIII. sz.-ban azt tanította, hogy a Szepességen egykor gepidák is laktak. Innen lakóhelyük neve *Gepydia*, ebből *Gepudia* > *Gepusia* > *Cepusia* (vö. lat. *Scepusia*), az egyes ember pedig *gepida* > *gepider* > *cepider* s innen *zipser*. 2. A német *Zips* név

a Kárpátok mentén egykor élt *Karpok* nevéből való, és pedig: *Carpen* > *Zirpen*, s innen *Zips*. 3. A ném. *Zips* a ném. *zipfel* 'csúcs, csücske vminek' szóból ered, mert e megye az ország egyik végpontján, csúcsán van. 4. A magy. *Szepes* a francia *sapin* 'fenyő' szóval függ össze. 5. A magy. *Szepes* a lat. *sēpes* 'sövény, kerítés, kőkerítés' szóból való, mert itt áll a Tátra mint kőhatár. 6. A honfoglaló magyarok — a vidék szépségeitől elragadtatva — elkiáltották magukat: *szebb ez*! innen *Szepes* (l. PIRCHALLA i. m.; WEBER S., Zipser Geschichts- und Zeitbilder. Leutschau, 1880. 15—6; MNy. XX, 181; WEBER ARTHUR, A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. Budapest, 1916. 1—12). 7. A tót *Spiš* a szláv *župa* szóból való (l. MIŠÍK J. nézetét CZAMBEL, Slov. reč 11).

Ahhoz, hogy egy földrajzi név eredetét meghatározhassuk, ismernünk kell a nyelvtörténetben előforduló összes alakváltozatait. A magyar *Szepes* névnek részint latinosított, részint magyar nyelvi alakban emlékeinkben következő változatai vannak:

Szipis (vö. 1198: in terra *Scypisiensi* WAGNER, Analecta I, 24, innen „terra Scypis" alakban HRADSZKY JÓZSEF, Szepes vm. helységnevei, sajtóhibával *Scypiensi* alakban HUNFALVY, Magyarország ethn., 437 | XIII. sz.: *Scypis*, *Scippis* KOVÁCS, Ind. | XIV. sz. eleje: prouincia *Sipis* Anonymi Descriptio Europae Orientalis 45).

Szipüs (vö. 1254, 1280: *Scypus* HRADSZKY i. m. | 1281: *Sypus* KOVÁCS, Ind. 620 | XIII. sz.: *Scipus* KOVÁCS, Ind. 619).

Szipes (vö. 1255: *Sipes* KOVÁCS, Ind. 620).

Szips (vö. 1271, 1299, 1308: *Scyps* HRADSZKY i. m. | 1298: in *Scyps* KOVÁCS, Ind. 620).

Szepis (vö. 1309: Paulus praepositus *Scepisiensis* ZIMMERMANN—WERNER, Urkundenbuch I, 272, 284).

Szepüs (vö. Anonymus 32. c.: ad siluam *Zepus* | 1255: *Zepus* HRADSZKY i. m. | 1272: Gubul de *Zepus* ZIMM.—WERN. I, 113 | XIII. sz.: *Scepus* KOVÁCS, Ind. 619—20 | XIII—XIV. sz.: in *Scepus* DubnKrón. ed. MFLOR. III, 117 | XIV. sz.: de *Scepus* JAKUBOVICH—PAIS, Ó-magyar olvasó 222 | XV. sz.: castrum *Scepus* CSÁNKI I, 250).

Szepes (vö. 1290, 1330: *Zepes* HRADSZKY i. m. | XIII. sz.: *Scepes* KOVÁCS, Ind. | XIV. sz.: in *Sepes* KépKrón. ed. MFLOR. II, 235 | 1465: castrum *Scepeswara* CSÁNKI I, 250 | 1621: (Comitatus) Scepusiensis — *Szepes* MA.[3] m. 353 | XIX—XX. sz.: *Szepes* LIPSZKY, Rep., CzF. stb.).

Szeps (vö. 1270: Marcus filius Gala de *Seps* Korrespondenzblatt des Vereines für siebenb. Landeskunde XL, 13 | XIII. sz.: *Sceps* KOVÁCS, Ind. | XIV. sz.-i események elbeszélése kapcsán: in *Sceps* AcephalusCod., SambucusCod.: FontDom. ed. MFLOR. III, 117 | 1460: castrum *Zeps* HRADSZKY i. m. | latinosítva: *scepsensis* FontDom. ed. MFLOR. II, 230—1,

235, *scepsiensis* ZIMM.—WERN. I, 405, JAKUBOVICH—PAIS, Ó-magyar olvasó 221).

A közölt alakvá.tozatok közül *Szipis* a legrégibb; belőle fejlődött a többi. Legfeltűnőbb az ó-magy. *Szips* és *Szeps*. Hogy egy kéttagú ó-magy. *Szipis*, illetőleg *Szepis* alakból a magyarban *Szips*, illetőleg *Szeps* keletkezhetett, annak megvilágítására több hasonló példánk van. Ilyenek:

Az ó-magy. *Maris* > *Moris* 'Maros' folyó neve *Mors* alakban van meg Anonymus 11. c.-jában (a fluuio *Mors*). A híres szász kiváltságlevélben, az Andreanumban, is előfordul 1222-ből ez a változat (super fluvium *Mors* ZIMM.—WERN. I, 19).

Sáros helynevünknek emlékeinkben *Sarus* (olv. *Sárus*, l. OklSz.) és *Saris* (olv. *Sáris*, l. MNy. XIX, 97) alakjai vannak. Előfordul azonban *Sars* (olv. *Sárs*) vá.tozata is. Az Erdélyben, Nagysenk mellett fekvő Nagy*sáros* falunak ui. egy 1206. évi oklevélben *Sars* (olv. *Sárs*) a neve (villam *Sars* ZIMM.—WERN. I, 8).

Régen és ma *Sebes* gyakori személy, víz- és helynév (LIPSZKY. Rep., ORTVAY, Vízr.). Emlékeinkben *Sebus* (olv. *Sebüs*, l. OklSz.) és *Sebis* (vö. Annal. Altah. m. 1039: *Schebis* marchio Ungariae, l. MNy. XIX, 97 = *Sebes*, más emlékekben | 1309: *Sebys* ZIMM.—WERN. I, 242) alakváltozatai vannak. Van *Sebs* > *Seps* ⌒ *Szeps* változata is. Szászsebesnek ui. *Sebüs*, *Sebis*, *Sebes* mellett *Sceps*, *Schebs* alakban írt neve is előfordul (1317—1320: plebes de *Sceps* ZIMM.—WERN. I, 326 | 1328: de *Schebs* i. m. I, 416; vö. még *Sebz*, *Sebzs* i. m. I. köt. index).

Háromszék egyik széke *Sepsiszék* volt. A név helynevekben ma is él, pl. *Sepsi-Szent-György*. A *Sepsi* név mellett (l. LIPSZKY, Rep., CzF.) *Szepsi* is járja (vö. MA.[3] m. 354, CzF.); ez a *Szepsi* hasontalanulással keletkezett *Sepsi*-ből. Tudjuk pedig azt, hogy *Sepsiszék* XIII. sz.-i neve „terra *Sebus*" olv. *Sebüs* (1252: Vincencius comes filius Akadas Siculus de *Sebus* . .. terras Siculorum de *Sebus*, l. ZIMM.—WERN. I, 78). A mai *Sepsi* keletkezhetett egy régebbi *Sebisi* > *Sebesi* alakból, de keletkezhetett egy **Sebis*-ből lett **Seps*-ből is.

Segesvár egykori magy. neve *Segisvár* is (1309: *Zegis var* ZIMM.—WERN. I, 292). Egy 1280. évi oklevélben ez van: de castro *Sex* olv. *Seks* i. m. I, 141.

Hogy közneveink közt *Szipis* > *Szips*, *Szepis* > *Szeps* típusúak vannak-e, nehéz eldönteni. Ilyen lehetne az ó-magy. *gyars*, mai magy. *gyors*, amely a *gyarat*, *gyárt* igével azonos eredetű; ilyen lehet a *nyers* szó is (l. SZINNYEI, NyH.[7] 93), s ilyen a *haris*(-madár) régi nyelvi *hars* (l. NySz.), népnyelvi *hors* (l. MTsz.) neve.[1] Ha azonban ilyen típusú közszavakat egyelőre teljes biztossággal nem is tudunk kimutatni, ez nem

[1] E példára Társaságunk elnöke, SZINNYEI JÓZSEF egyetemi tanár úr hívta fel a figyelmemet.

ronthatja le azt a tényt, hogy nyelvünkben ilyen fejlődés van. Az ó-magy. *Szipis*-ből, illetőleg *Szepis*-ből az ó-magy. *Szips*, illetőleg az ó-magy. *Szeps* szabályos fejlődés.

A *Szepes* névnek ó-magy. *Szipis* és *Szips* alakvá'tozatai alapján könnyű mármost mind a tót *Spiš*, lengy. *Spisz* (olv. *Szpis*), mind pedig a ném. *Zips* alakot megmagyaráznunk.

Kezdjük a ném. *Zips*-szel, amelyre nem kell sok szót vesztegetnünk.

A ném. *Zips* a tót *Spiš*-, lengy. *Spisz*-ből teljességgel érthetetlen. Egy szláv szókezdő *sp*- (olv. *szp*-) a XII—XIV. sz.-i németben, ahol akkor a mai szókezdő ném. *sp*- (vö. *spiel*, *spiegel*, *spinnen* stb.) *szp*-nek hangzott (vö. ófn., kfn. *spil*, *spiegal* > *spiegel*, *spinnan* > *spinnen* stb.), *sp*(=*szp*)-nek maradt volna. A ném. *sp*-nek *šp* hangzására a XV. sz. óta vannak példák (l. Paul—Braune: Beiträge XVII, 225—71). Az ó-magy. *Szipis*-ből lett ó-magy. *Szips*-ből azonban a ném. *Zips* szabályos német alakulás. A magy. szókezdő *sz*- a magyarországi német nyelvjárásokba átkerült szavakban affricatává, *c*-vé lesz (írva németül *z*-vel); vö. erd. szász *zâkəl*, *zaêkəl* 'székely', mosonmegyei ném. *Zanig* < ó-magy. *Szavnik*, mai magy. *Szolnok*, szep. ném. *tsōns* 'Szandec városa' és *tsīrak* 'Szirák' családnév Gréb Gyula, A szepesi felföld ném. nyelvj. 43, stb. Így lett az ó-magy. *Szips*-ből a szepesi németben *Zips*.

Szabályos alakulás az ó-magy. *Szipis*-ből a tót *Spiš*, lengy. *Spisz* név is. A tót—lengyel név ui. sem a tót, sem a lengyel nyelvből, de sőt egyetlen egy szláv nyelvből sem fejthető meg. A magyar *Szipis*-ből azonban szabályos alakulás.

A lengyel névre első adatunk Boguchval († 1253.) lengyel történetíró művében van. Boguchwal elbeszéli, hogy III. Boleszló lengyel herceg Judit nevű leányát Borishoz, Kálmán magyar király fiához, adta feleségül, s hozományul „castellaniam de *Spis* quoad viveret, possidendam assignavit" (l. Bielowski, MonPolHist. II, 508). Boguchwal művének kézirati variánsai: *Spissz*, *Spysz*, *Spisch* (uo.).

Boguchwal adatából szerintem két dolog következik: 1. A lengy. *Spisz* a lengyelben Boguchwal idejében, a XIII. sz. első felében, használt név volt. 2. Mivel pedig valószínű, hogy a lengyel *Spisz* a tót *Spiš* átvétele, azért valószínű az is, hogy a *Spiš* a tótban ebben az időben szintén megvolt.

Az ó-magy. *Szipis*-ből a tót *Spiš* szabályos alakulás. Az ó-magy. *Szipis*-ből ui. az ó-tótban először *Sъpiš*, majd ebből *Spiš* lett.

Az ó-magy. *Szipis*-ből alakulhatott az ó-lengyelben is **Sъpisz* s ebből *Spisz*. A lat. *missa* 'mise' szóból pl. több szláv nyelvben *mъša* s ebből *mša* lett (vö. tót *mša*, *omša*, ó-cseh *mša*, mai cseh *mše*, lengy. *msza*). A kel. germ. *silings* népnévből a nyugati szlávságban **sъlędzь* lett (vö. cseh *Slezsko*, lengy. *Szląsk* = Schlesien, Szilézia). Ahogy az ó-magy.

Szipis-ből lett a tót *Spiš*, úgy lett a középkori lat. *cimiterium* 'friedhof'-ból a tótban *cimiter* mellett *cmiter* (l. KÁLAL, Slovenský slovnik).

S az ó-magy. *Szipis* > tót *Sъpiš* > *Spiš* fejlődésre tudunk példát idézni Szepesmegye helységnevei közül is. Azt a falut, amelynek magyar neve a XIX—XX. sz.-ban *Szepes-Sümeg*, tótul *Smižany*-nak (többes nom.) hívják (l. Nový miestopis Slovenska; szepesi nyelvj.-ban *Śmižani* CZAMBEL, Slov. reč 597). A tót név nem mai keletű, s volt idő, mikor a katholikus tót lakosságú falu magyar neve feledségbe merült, s magyarul a tótból vett névvel *Smizsán*-nak vagy *Szmizsán*-nak hívták (vö. 1638: *Smisan* HRADSZKY, Szepes vm. helységnevei; 1773: lat. *Smisan* = hung. *Smizan* = germ. *Schmegen* = slav. *Smizan* Lex. 1773.; 1808: *Smizsány* hung. = *Schmögen* germ. = *Smižany* slav. oppidum, praedium LIPSZKY, Rep.).

A középkorban a falunak *Sumugy* > *Somogy* és — úgy látszik — *Sümüg* volt a magyar neve. Nevére az első adatunk 1254-ből van (vö. terram *Sumugh* in Scepus, emptam per ipsos Saxones a caniferis nostris super eandum (!) terram *Sumugh* existentem, l. HRADSZKY i. m.). Következő adataink: 1293: *Sumugy* HRADSZKY i. m.; 1361: *Sumug* HRADSZKY i. m., CSÁNKI I, 254; 1382: *Somogy* CSÁNKI i. h.).

Azt állítom mármost, hogy *Szepes-Sümeg*-nek az ó-magyar korban *Sumugy* > *Somogy* és *Simig* > *Sümüg* neve volt, s hogy az 1254. évi *Sumugh* adatot *Sumugy*-nak is, *Sümüg*-nek is lehet olvasni. Ennek bizonyítására felhozom a következőket:

1. Somogy megye *Somogyvár*-ról vette nevét; a nevet emlékeink *Sumug-* és *Simig-* alakban írják (vö. VárReg. 15. §.: vini de cubulo de *Sumugy*, 323. §.: de parochia *Sumugiensi* | 1349: *Sumugvar*, 1410: *Somoghwar* CSÁNKI II, 582 ∽ 1210: opidum *Symigiense* uo.; 1344: castrum *Simigiense* i. m. II, 574).

2. Molnár Albert szótára 1621-ben Somogy megyét latinul „Comitatus *Simigiensis*-nek, magyarul „*Simegvárm.*"-nek mondja (MA.[3] m. 353). Más emlékekben is a megyét latinul *Com. Sümeghiensis*-nek (Lex. 1773.), *Com. Simighiensis*-nek (LIPSZKY, Rep.) nevezik. Németül *Schimigher* Gespannschaft" (uo.).

3. A küküllőmegyei *Somogyom* községnek a régi nyelvben *Sumugyun*, *Somogy* és *Simig* neve van (1317: *Sumugun*; 1380: *Somogyon*; 1392: *Somog*; 1395: *Somogy* ∽ 1325: poss. *Symyg* CSÁNKI V, 893).

Azt hiszem, a felhozottakkal sikerült bebizonyítanom, hogy több ó-magy. *Sumugy* hely nevének volt *Simig* változata is, s ez fejlődhetett aztán *Simeg* ∽ *Sümeg*-gé. A *Simig* változat eredetét így képzelem: Az ó-magy. **sumi* > *sum* 'som' szóból lett az ó-magy.-ban *Sumigy* (vö. 1055: tributi de *Sumig* NyK. XXV, 142; 1086: *Sumig* villa; 1218: *Sumigum* KOVÁCS,

Ind.). Ebből részint *Sumugy*, részint *Simig* fejlődött. Lehet, hogy a fejlődés másképp történt, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy egy-egy ó-magy. *Sumugy* nevű helyet nevezhettek, s egyiket-másikat nevezték is *Simig*-nek is.

Ezt bizonyítja Szepes-Sümeg ó-magy. *Sumugy* és tót *Smižany* neve is. A tót *Smižany* (szepesi nyelvj.-ban *Śmižani*) ui. csak egy ó-magy. *Simig* alakból érthető. Ebből az ó-magy. *Simig*-ből lett a tótban a népneveket alkotó *-ėnin* vagy *-janin* képzővel először **Śmižane(i)*, majd ebből *Smižany*. Az ó-magy. *Szipis* > tót *Spiš* (szepesi nyelvj. *Śpiš* CZAMBEL, Slov. reč 597) fejlődésre tehát a tót *Smižany* (szepesi nyelvj. *Śmižani* CZAMBEL i. h.) megcáfolhatatlan példa.

Az eddigiekben kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a magy. *Szepes*, ném. *Zips*, tót *Spiš*, lengy. *Spisz* nevek közül a magyar név az eredeti, ebből való a német s a tót (innen lengyel) nyelvi név is.

Előáll mármost a kérdés, milyen eredetű az ó-magy. *Szipis* > *Szips* ⌣ *Szipüs* > *Szepis* > *Szeps* ⌣ *Szepüs*, mai magy. *Szepes*.

Azt hiszem, a név elválaszthatatlan a következő magyar személynevektől és helynevektől:

1. *Szepes* szn. [vö. 1279: Turna, filius *Zepus* de villa Heygmuguy, iob. castri de Tornova (KOVÁCS, Ind. — Tornova castrum = Torna vára Abaújtorna m.)].

2. *Szepsi* [CzF.; első adat 1345: civitas *Scepsy*, más adat 1387: possessionem nostram regalem *Scepsi* vocatam, et Torna (CodDipl. X, 1:373); 1393: Op. *Sepsy* al. nom. *Sekeres* CSÁNKI I, 200; alakv.: *Sepsi* Lex. 1773., LIPSZKY, Rep., CzF.] magyar lakosságú hely Abaújtorna m.-ben a Boldva vize mellett. A név ó-magy. **Szepiseį* = 'Szepes-é' származéka, illetőleg fejleménye, tehát szn.-i eredetű.

3. *Szepes* [első adat a XIII. sz.-ból: *Zebus* MNy. XXII, 358; más régi adatok: 1411, 1461: *Scepes* CSÁNKI I, 624] puszta Debrecentől délre, Hajduszoboszlótól keletre.

4. *Szepezd* [Lex. 1773., CzF.; első adat talán 1093-ból: *Zepesd* KOVÁCS, Ind.; XIV. sz.-i adatok: *Scepezd*, *Zepezd* írott alakban CSÁNKI III, 110; alakv.: *Szepesd* l. föntebb és LIPSZKY, Rep., KR.] magyar lakosságú hely Zala m.-ben.

A közölt nevek *-s*, illetőleg *-sd* képzővel alkotott személy-, illetőleg helynevek. Ugyane *Szip-* > *Szep-* alapszó származékai:

1. *Szepa* [VárReg. 209. §.: mulieres. s. *Scepa* . . . . ; 349. §.: mulierem . . . . *Scepam*] nőnév.

2. *Szepe* [1239, 1284: *Zepe* KOVÁCS, Ind.] férfi- és nőnév.

3. *Szeped* [vö. *Zeped*, *Zepod* KOVÁCS, Ind.] férfinév.

4. *Szepetk* [Lex. 1773.; első adat 1362: *Zepethk* CSÁNKI III, 110; alakv.: *Szöpötk* LIPSZKY, Rep., CSÁNKI i. h.; *Szepötk*

Csánki i. h.] magyar lakosságú hely Zala m.-ben. Továbbképzés az előbbiből.

5. *Sepse* [Lex. 1773., Lipszky, Rep.; első adat 1227: *Srebsa* (= *Scebsa*?) Csánki II, 521; más régi adatok: *Scepse, Zepsce, Sepse* Csánki i. h.; alakv.: *Szepse* Csánki i. h.] magyar lakosságú hely Baranya m.-ben.

Látnivaló tehát, hogy a *Szep-* alapszó származékait sűrűn használták személy- és helynevekül. Szerepelt azonban szn.-ül maga a *Szep* alapszó is. Egy 1263. évi oklevélben olvassuk: quedam domina nomine *Zep* (OklSz.). Ez az adat azt is bizonyítja, hogy *Szep* és származékai a magy. *szép* 'pulcher; suavis; electus; utilis; longus; magnus; dilectus' (NySz.) köznévvel azonosak, azaz a köznévi *szép* és a belőle képezett becéző a akok az ó-magyarban tulajdonnévül sűrű használatban voltak.

A magy. *szép* szó eredetét nem ismerjük (megfejtési kísérletek Munkácsi, ÁKE.), hangalakjáról azonban néhány kétségtelen dolgot megállapíthatunk.

A mai *szép* s ebből *szip* (vö. Sylv., UjT. II, 171 *szip, szip* Arany, PrózDolg. 318, Trócsányi: NyK. XXXVIII, 30) a nyelvtörténeti kor kezdetén s azután is az ó-magyar korban rövid magánhangzójú volt. Ezt a rövidséget őrzi a mai *szëbb*, amely *szëpb*-ből való. Minthogy pedig a régi nyelvben a 'szép'-nek *szöp* (NySz.) s a 'szëbb'-nek a népnyelvben *szöbbebb* (MTsz.) alakváltozata van, azért azt hiszem, hogy a *szép* köznév a nyelvtörténeti kor elején *szip*-nek s ebből **szüp*-nek (vö. ó-magy. *szim* > *szüm* 'szëm') hangzott. Az ó-magy. **szüp* alakváltozatra felhozható, hogy vannak magyarok, kiknek nevét az oklevelek *Zup* alakban írják, s ezt *Szüp*-nek lehet olvasni (vö. VárReg. 135. §.: *Zup* libertinus; 1250, 1259: *Zup*; 1293: Dominicus dictus *Zup* Kovács, Ind.). Az ó-magy. **szip*-⌣*szüp*-ből szabályosan **szëp* (vö. *szëbb*) ⌣ *szöp*, majd a **szëp*-ből *szép* > *szip* lett. Eszerint a *szip* hangalak mutatkozik a *Szipis*, a *szöp* változat pedig a *Szöpötk* hn.-ben.

A kifejtettek alapján kétségtelen, hogy *Szepes* magyar nyelvi név, s *Szepes vármegye* magyar nyelvi magyar elnevezés.

Szepes megyé-ről azonban emlékeink csupán 1202 óta emlékeznek meg (l. Pesty, Az eltünt vármegyék I, 19), s a *szepesi prépostság* sem régibb a XII. sz. utolsó negyedénél (l. Hradszky i. m.). Ezekből valószínű, hogy e területen a megyei szervezet a XII. sz. második felénél nem régibb (l. Pauler. A m. nemz. tört. I², 251, 481, 486). Anonymus sem ismer „comitatus *Zepus*"-t; nála e területnek „silva *Zepus*" a neve. S csakugyan más bizonyítékok is vannak amellett, hogy a XII. sz. második fele vagy közepe előtt e terület erdőség lehetett. Ilyen Freisingeni Ottó egyik helye, ahol azt olvassuk, hogy Boris herceg, Kálmán király veje, betört Magyarországba, még pedig a lengyeleket és magyarokat elvá-

lasztó erdőségen át (vö. „ex vocatione quorumdam Ungarorum comitum *sylvam*, quae Polonos et Ungaros seiungit, transiens, Pannoniam ingreditur" HRADSZKY i. m. — Középkori Krónikások XII—XIV, 348). Boris e betöréséről, amely 1132-ben történt, tud a Képes Krónika is (ed. MFLOR. II, 214: „Borith .... uenit in confinium Hungariae in directo loco qui dicitur *Seo* [= *Sajó*]"). Boris és segítője. III. Boleszló serege PAULER szerint a Poprád, majd a Hernád völgyén át jött (A m. nemz. tört. I², 240—2). — A terület tehát akkor még 'silva', bár nem járhatatlan 'silva', s neve, miként Anonymus mondja: „*Szepüs erdeje*" volt.

Anonymus „silva *Zepus*"-ét PAIS DEZSŐ Magyar Anonymusában szintén erre a területre vonatkoztatja, azzal a megszorítással, hogy az Anonymus-féle boldvamenti foglalás határa a *Szepes*-erdő déli széle, a mai *Szepsi* és Kassa városok tájéka lehetett (l. PAIS i. m. 140, 144).

Mielőtt fejtegetéseimben tovább mennék, meg kell jegyeznem, hogy én a „silva *Zepus*"-ben a *Szepüs*-t személynévnek tartom, s ilyennek tartom Anonymus „silva *Zouolun*, silva *Zouolon*"-ában a *Zouolun* ∽ *Zouolon*-t is, amely így szerintem a. m. '*Zovolon* = *Zólyom* erdeje'.

A Szepességet tehát a XII. sz. közepe előtti időkben erdőségnek tartom.[1] Ezért semmiesetre sem lehetett Szent István idejében és annak előtte úgy benépesítve, ahogy azt HRADSZKY JÓZSEF „Szepes vm. helységnevei" c. többször idézett művének bevezetésében mondja. Teljesen lakatlannak, embernélkülinek a X. és XI. sz.-ban azonban én sem gondolom. Nem tartja teljesen ember nélkül valónak a jelzett időben CZAMBEL SAMU (Slovenská reč 10) és HUNFALVY PÁL sem. HUNFALVY (Magyarország ethnographiája 438) azt mondja, hogy a Szepességen a németek letelepedése előtt lehetett egy kevés lakos, s így magyarok is lehettek kicsi számmal, „mégis üresnek mondható minden vidék, a mennyiben új lakosok telepedhettek meg az előbbi lakosok elmozdítása nélkül".

Hogy magyarok már a németek letelepedése előtt laktak a Szepességen, annak bizonyítékát a *Poprád* folyó ném. die *Popper* nevében is látom. Nézetem szerint ui. a *Poprád* folyó neve magyar eredetű elnevezés; a magyar névből való mind a ném. die *Popper*, mind pedig a tót *Poprad*, lengy. *Poprad*.

Hogy ezt a kissé merésznek látszó állítást bebizonyítsam, előre bocsátom a következőket:

A 'páfrány'-nak a magyarban *paprád* neve is van.

Vö. *paprád* [MA.[8] m., Szikszai 1590. (írva *paprad*), PP. 1762. m., KR., első adat a XV. sz.-ból: *paprag* olv. paprágy CasGl.;

[1] Nagy erdőségek vannak a Szepességen még a XIII. s részben a XIV. sz.-ban is, l. BRUCKNER GYŐZŐ, A soltészség intézménye a Szepességen: Békefi-emlékkönyv 106—17.

alakv.: *páprád* NySz., MTsz.; *paprágy* CasGl. és Clusius, Stirpium nomenclator *filix* a.; *páprágy* MÁRT. 1807., 1811., MTsz. (a Clusius i. m. *trichomanes* a. és Beythe, Fives kônův, indexben közölt *papragy* lehet *paprágy* és *páprágy*); *pápráng* MTsz., *paprác* (írva *papratz* NySz.); ? *paprét* (írva *papreeth*) glossza egy XVI. sz. könyvben Nyr. XXXIV, 202] 'Polypodium Filix mas, Trichomenes, Farrenkraut'.

Nem lehet kétséges, hogy a magy. *páprád* szláv jövevényszó, az átvett szláv alak *paprat*ъ vagy **paprad*ъ. Minthogy a szláv szónak némely szláv nyelven belül több alakváltozata van, az alábbiakban lehetőleg valamennyi idevonható alakváltozatot közlöm, hogy annál jobban kitűnjék bizonyításom helyessége. A szláv szóra vö.

bolg. *páprat*ъ (GEROV; alakv.: *paprat* MIKL., EtWb. 231; *pápra, pápret*ъ, *páprъt*ъ, *pápret*ъ, *páprъ*ъ, *papura, papurъ* GEROV) 'Polypodium vulgare, Farrenkraut' | szerb *pȁprât* (vö. *pàpradnîk* IvBR.) 'ua.' VUK.[3], IvBR. | horv. *paprat* (BELLOSZT.; alakv.: *praprut* JAMBR., *preprùt, praprat* BELLOSZT.) 'ua.' | szlov. *práprot* (PLET.; alakv.: *práprat, páprot* uo.; *prapot* MIKL., EtWb. 231; *paprat* uo.) 'ua.' | tót *paprud'* (KÁLAL, Slov. slovnik; alakv.: *paprúdie, paprudzie, paprutie, paprač, paproč, poprač* uo.; csehből: *kápradia* JANCS., *kaprádí* BERNOL.; *paprad* (?) MIKL., SlavEl.) 'ua.' | ócseh *kapratie* GEB., Staroč. slovn., cseh *paprat* (RANK; máskép: *paprať* VONDRÁK, VglGr. I[2], 672; *kaprad, kaprad', kapradí* RANK; *papradí* MIKL., EtWb. 231) 'ua.' | lengy. *paproć* (LINDE, MIKL., EtWb. 231; alakv.: *paparć, parpać, parparć* VARS, Szót.) 'ua.' | szorb *paproč, paproš* 'ua.' LINDE | kisor. *paporotъ* 'ua.' HRINČ. | or. *paporotъ* (hínm. DALJ.; alakv.: *páporot'* MIKL., EtWb. 231; *páportъ* DALJ.)'ua.'.

A szláv szó kettőzéssel (reduplicatio) keletkezett névszótőből való, s azonos a *perǫ*: *pъrati* 'fliegen', *pero* 'feder' (tulajdonképen: 'das hin und her-flattern') szavakkal (VONDRÁK, VglGr. I[2], 672).

Amilyen kétségtelen tény, hogy a magy. *páprád* köznév a szláv *paprat*ъ vagy **paprad*ъ átvétele, ép annyira kétséges, hogy a magy. *Poprád* folyó és város neve szláv: tót vagy lengyel eredetű elnevezés volna. A Poprád folyót és várost ui. tótul *Poprad*-nak, lengyelül ma szintén *Poprad*-nak hívják (a tót névre vö. BERNOL., JANCS., CZAMBEL, Slov. reč, a lengyelre pedig CZAMBEL i. m. s következő lengyel idézetét: Mały *Poprad* wpada do *Popradu* . . . przez miasto *Poprad*). A XV. sz.-i lengyelben *Poprod* volt a név (l. DŁUGOSZ). Minthogy a lengyelben *paproć* (< **paprotъ*) a 'paprád' neve, s vannak *Paproć, Paprotnik* lengyel földrajzi nevek (l. MIKLOSICH, Die Bildung der slav. Personen- und Ortsnamen. Herausgeg. von A. LESKIEN und E. BERNEKER. Heidelberg, 1927. 302), minthogy továbbá a lengy. *Poprad po*-ja a lengyelből érthetetlen, azért a Poprád lengy. *Poprad* (ó-lengy. *Poprod*) neve csakis jövevénynév lehet. Az átadó nyelv vagy a magyar, vagy pedig a tót nyelv.

Nem lehet azonban a Poprád tót *Poprad* neve eredeti tót elnevezés sem. Ez esetben ui. fel kellene tennünk, hogy az ó-tótban **Paprad* volt a név, s később, minthogy a tót nyelvterület sok részén a *paprad* köznév kiveszett (a tót köznév ugyanis *paprud'*, *paprač* stb., l. föntebb), a tót *popra-* kezdetű szavak hatása alatt a mai *Poprad*-dá vált. Ilyen feltevésre azért lehetne gondolni, mert a trencsénmegyei tót *Popradnô* (Nový miestopis Slovenska) és a nyitramegyei Ó-Turához tartozó tót *Paprad* (Nový miestop.) neveknek van tót *Popradno* (Lex. 1773.: hung. *Papradno*, slav. *Popradno*; LIPSZKY, Rep.: slav. *Popradno*), *Poprad* (Nový miestop.) alakváltozatuk. Hogy ez a feltevés a Poprád folyó és város tót *Poprad* nevénél helytelen volna, bizonyítja az, hogy a névnek a tótban nincs **Paprad* alakváltozata,[1] s ilyen alakváltozata az ó-lengy. *Poprod* és az alább közlendő magyar oklevelekbeli adatok alapján következtetve, nem is volt.

A tót *Poprad* és a lengy. *Poprad* név a tót és a lengyel nyelvből érthetetlen, megfejthetetlen. Ezt mondja róla CZAMBEL SAMU is a Slovenska reč 10. lapján. S más szláv nyelvből sem fejthető meg a név. A szláv *paprat*ъ, *praprot*ъ 'páfrány' névből ui. sok földrajzi név alakult (vö. szerb *Pȁpratnjà*, *Pȁpraća* IVBR. | szlov. *Praprot*, *Praproče* | horv. *Praputje* (vö. szerb-horv. *Paprat* SKOK P.: Južnosl. Filolog VI, 75) | or. *Paportno* stb. l. MIKLOSICH, Die Bildung der slav. Personen- und Ortsnamen), a magyar *Poprád* azonban ezekből a szláv nyelvekből sem fejthető meg. A kifejtettek alapján tehát nem helyes ORTVAY, Vízr. és HUNFALVY PÁL: EPhK. IV, 591) minden megokolás nélkül odavetett állítása, hogy a Poprád neve szláv eredetű elnevezés.[2]

A *Poprád* nevének eredetével szemben megszűnnek az összes kétségek, mihelyt megfejtésünkben a magyarból indulunk ki. A név ui. a magy. *paprád* köznévből való magyar elnevezés. Innen került át a tótba és a németbe. Ennek bizonyítására első érvnek felhozom, hogy a magy. *paprád* köznévből más magyar területen is alakult földrajzi név. Ilyen nevek:

1. Egy 1370. évi oklevelünkben olvassuk: in eadem valle *Papragwlg* (OklSz. *paprád* és *völgy* a.). Ugyanerről a völgyről megemlékezik egy 1256. évi oklevél is *Paprad* néven; azt mondja róla, hogy e „vallis *Paprad*" határt alkot Tapolca és a pannonhalmi apátság birtokai közt, mint szomszéd falut

[1] PESTY FRIGYES, Magyarország helynevei 244 említi, hogy a szepesmegyei Trips falu határában egy dülőnek *Paportne* a neve. Minthogy Trips falu lengyel lakosságú (l. CZAMBEL, Slov. reč 605, tótnak mondja BALOGH, Népfajok 539), azért *Paportne* lengyel nyelvi név lesz.

[2] Poprád nevével foglalkozott SOBOLEVSKIJ A.: Arch. f. slav. Phil. XXXII, 311. Ő sem tudta megfejteni, de azt mondta, hogy nem lehet szláv nyelvi név.

pedig Hegymagast említi (PESTY, Magyarország helynevei 244). E szerint *Paprádvölgy* ⌒ *Paprágyvölgy* Zala megyében Tapolca és Hegymagas közt feküdt (PRT. II, 155, 535); ma e néven ismeretlen.

2. Baranya megyében van egy *Páprád* (így Lex. 1773., BALOGH, Népfajok 316), *Paprád* (így LIPSZY, Rep, CSÁNKI II, 515) nevű, református, magyar lakosságú falu. A falunak régi magyar nevei *Paprád* ⌒ *Páprád*, *Paprágy* ⌒ *Páprágy*, ? *Paprod* (CSÁNKI II, 515: *Papraad*, *Papragh*, *Paprod*; PESTY i. m. 243).

3. Volt Krassószörény megyében is egy falu, amelyet magyarul *Paprád*-nak, szerbül *Papratnja*-nak neveztek (CSÁNKI II, 56: *Poprathna*, *Paprad*); nevét a mai *Propadna* patak tartotta fenn (PESTY, Magyarország helynevei 244).

Második bizonyítékul felhozom, hogy a szepesmegyei *Poprád* folyó és város nevének okleveleinkben olyan alakváltozatai vannak, amelyek csak a magy. *paprád*-ból, illetőleg csak a magyarból fejthetők meg. Legrégibb adatunk a névre 1209-ből van (l. ORTVAY, Vízr.), s ettől az évtől fogva aztán sok az adatunk reá. A folyó és város nevének emlékeinkben ilyen alakjai vannak:

1. *Poprát*, írva *Poprat* (vö. 1209: in Scepus sitam supra *Poprat* BÁRDOSY J., Suppl. 9., idézve több helyen, így ORTVAY, Vízr. is).

2. *Poprád*, írva *Poprad* (vö. 1256: Saxones de *Poprad* CSÁNKI I, 253, KOVÁCS, Ind.).

3. *Paprád* ⌒ *Páprád*, írva *Paprad* (vö. 1256/1357: fluvij *Paprad* Görgey cs. lt.).

4. *Poprágy* vagy *Poprág*, írva *Popragh* (vö. 1436: *Popragh* CSÁNKI I, 253).

5. *Popra* (vö. fluv. *Popra* ORTVAY Vízr.).

A felsorolt alakváltozatokon kívül vannak az emlékekben még ilyen írott alakok: *Pobrath*, *Pobrad*, *Popprad*, *Popart*, *Propra* (ORTVAY, Vízr.), *Popparth*, *Pogragh*, *Popraph* (CSÁNKI I, 253). Azt hiszem, ezek az 1—5. alatt említetteknek írott változatai, s olyan íróktól erednek, akik nem voltak magyar anyanyelvűek.

Az 1—5. alatt felsorolt változatok szabályos fejlődésű magyar alakok, s szépen bele illenek abba a fejlődésbe, melyet GOMBOCZ az *á*—*á* ⌒ *á*—*á* típusú jövevényszavakról — ilyen a szláv *paprať* vagy **paprad'*-ból lett magy. *paprád* köznév — megállapított (Klebelsberg-emlékkönyv 160). Ezek a szavak az Árpád-korban *o*—*á* ⌒ *o*—*á* típusúak; az *o* azután vagy megmarad (vö. *Oszlár*), vagy *á* ⌒ *á*-vá fejlődik (vö. *Abád*, *Pázmán*). A magy. *Poprád* földrajzi név és a magy. *paprád* ⌒ *páprád* köznév mind a kétirányú fejlődéssel fennmaradt.

A tót és a lengy. *Poprad* ennek az ó-magy. *Poprád* alaknak az átvétele.

A szepesi németek *Poprád* városát *Deutschendorf*-nak (Csánki I, 253, Lipszky, Rep.), Poprád folyót die *Popper*-nek hívják. Mint említettem, ez a *Popper* név magyar eredetű. Miként a szláv *postatъ*-ból való magy. *pásztágy* szóból lett magy. *pászta* (szőlőnek egy táblája, szakasza; szántóföldnek egy szakasza, melyet az aratók egyszeri fogásban aratnak MTsz.; *pásztás eső*), azonképen alakult a magy. *Poprágy* (l. föntebb 4. alatt) folyó nevéből a magy. *Popra* (l. 5. alatt). A magy. *Popra*-ból a ném. *Popper* szabályos alakulás (vö. ném. *eiter*: germ. *aitra* stb.; ném. *kupfer* < lat. *cuprum* stb.).

Azt hiszem, a kifejtettekkel sikerült bebizonyítanom, hogy a *Poprád* folyót és várost a magyarok nevezték el a nyelvükben levő szláv eredetű *paprád* köznévvel *Poprád*-nak s ebből *Poprá*-nak. A magyarból vették egyfelől a szepesi németek a maguk die *Popper* 'Poprád folyó' nevét, másfelől a tótok és a lengyelek a maguk *Poprad*-ját (1. folyó; 2. város neve; az ó-lengy. *Poprod* lengyelesebb alak, mint a mai lengy. *Poprad*).

Minthogy pedig kiderült, hogy *Szepes* is, *Poprád* is magyar eredetű elnevezés, s a ném. *Zips*, *Popper*, a tót-lengyel *Spiš*, *Spisz*, *Poprad*, *Poprod* hangtanilag kifogástalanul csakis a magyarból fejthetők meg, azért kétségtelennek kell tartanunk azt is, hogy a magy. *Szepes* és *Poprád* elnevezés a németek és a tótok telepedése, bevándorlása előtt, mindenesetre a XII. sz. közepe előtt keletkezett.

Szepeshez hasonló helyzetet találunk a szomszéd Sárosban is. Anonymus szerint a magyar honfoglalás e tájon „usque ad castrum salis", tehát a sárosmegyei *Sóvár*-ig történt (MHK. 416). Azt, hogy a honfoglalásnak *Sóvár* lehetett a végpontja, Pauler is elfogadja (l. MHK. 416). Fontos az, hogy *Sóvár*-nak Hunfalvy Pál szerint sem tót, sem német neve nincsen (Mg. ethnogr. 438, 454). A tót népi név egész a legújabb időkig *Šovar* (Lex. 1773.), *Šomvar* (Czambel, Slov. reč 600) volt, s ha egyesek a XIX. sz.-ban Sóvárt németül *Salzburg*-nak (Lipszky, Rep.), tótul *Slaná*-nak (Lipszky, Rep., Šafárik, Niederle l. Czambel i. h.) hívták, ma pedig az elszakítás óta hivatalosan tótul *Solnohrad*-nak hívják, úgy ezek a nevek újkori, tudatos csinálmányok, magyarból való fordítások. Magának *Sáros*-nak tót *Šariš* neve is régi, XII—XIII. sz.-i eredet mellett szól. Ez a *Šariš* ugyanis egy ó-magy. *Sáris* 'Sáros' átvétele (l. MNy. XIX, 97). S Sárosban olyan magyar nevű patak, folyó is van, amelyet az ott lakó szlávok szintén csak magyarból vett névvel tudnak megnevezni. Ilyen pl. a tót *Sekčov*, amely a magy. *Szekcső* átvétele. Az, hogy Sáros megyében előbb laktak magyarok, mint a hogy németek és tótok, nem mai keletű kétségtelen történeti igazság (l. Iványi, Pro Hungaria Superiore 80). Én mindezekhez csak azt teszem hozzá, hogy szerintem a

X—XI. sz.-ban nemcsak Sárosban, hanem Szepesben is laktak magyarok. Mindkét helyre a tótság és a németség a magyarság után költözött oda. MELICH JÁNOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Sopron német nevének egy XVI. századi etimológiája. Homberger Jeremiás gráci luteránus superintendens *Flosculus Eden* címen 1584-ben Németujvárt kinyomatott egy teológiai kompendiumot, melyet Sopron város bírájának és tanácsának ajánlott (RMK. II. 184 sz.). PAYR SÁNDOR A soproni ev. egyházközség története (Sopron, 1917. I. köt. 152—3) c. munkájában e kötetről szólva, azt állítja, hogy Homberger „a címre célozva Éden várának (Eden-Burg) mondja Sopron városát." PAYR e megállapítása nem egészen fedi az igazságot. Homberger ugyanis nem éri be annyival, hogy az *Edenburg* név első felét magyarázza a héberből, hanem a *burg* szót is a zsidó nyelvből származtatja. Felemlíti ugyan azt a véleményt, hogy az *Edenburg* elnevezés első fele a héber *eden*, második fele pedig a német *burg*, de azután így folytatja: „Hát ahhoz mit szólnátok, ha pedig én a ti városotok nevét tisztán hébernek tekinteném! A 'Burg' a 'Barach' szóból, ami a héberben a jókívánságnak a jelzését jelenti, egészen biztosan származtatható. Az Isten jóakaratából keletkeznek, virágoznak és maradnak fenn a városok s az isteni jóakarat nélkül tönkremennek és elpusztulnak, mégha a legerősebb óriások harcolnak is mellettük s ha az összes bölcsek igyekeznek is megoltalmazni és megőrizni őket jó tanácsaikkal. Ám nevessenek, vagy bosszankodjanak a tanultabb gramatikusok, én nem habozom városotokat, melynek kellemességét mindenki hirdeti, 'Eden berch'-nek, azaz kellemes jókívánságnak, avagy a vígság és öröm bőségének nevezni, különösen amidőn ez a név magával a ténnyel, hogy az Isten a ti városotokat akkora jóakarattal látta el, nagyon szépen összevág."

(Budapest.) GULYÁS PÁL.

Nyelvújítás nyoma a Festetics-kódexben. Sokszor hangoztatjuk, hogy legrégibb bibliafordításunk írói voltak a legrégibb magyar nyelvújítók. Szórványosan találunk példát a nyelvújításra más kódexekben is. Ha a kódexíró fordítás közben nem lelt megfelelő magyar szót, kénytelen volt maga alkotni ilyent.

A szórványos nyelvújításnak nyomát megtaláljuk a FestK.-ben is. Néhány érdekesebb adattal óhajtom ezt igazolni.

1. *Egymás felelés = drama.* A Bódogasszony hóráiban többször ismétlődik ez az antifona: „Eez zyznek weteth agya elewth, gyakorlyatok, *egy mas feleleſnek eedes eneketh.*" A megfelelő latin szöveg: „Ante thronum huius virginis frequentate nobis *dulcia cantica dramatis.*" (Breviarium Strigoniense. Velence, 1524. Fol. 476 a.) A kódex ingadozó helyesírása mellett kétféle alakban fordul elő e szó: *egy mas feleleeſnek* (12[32]) és *egymas feleleſnek.*

Tudomásom szerint a *drama* szónak ez a legrégibb fordítása nyelvemlékeinkben. A kódexíró a szó fogalmi tartalmából az egyik